

Kosova'da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum

The Present Situation Within the Coverage of Reconstruction Efforts in Kosovo

Sibel Akgün*

Özet

Kosova, Balkan coğrafyasında Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan devlet içi çatışmaların ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Bu devletin etnik ve dini çoğulculuğa dayanan yapısı, sadece kendisini değil bölgenin istikrarını etkileyen bir durumdur. Eski Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun dağıldığı 1991 yılından sonra 1998- 1999 yılları arasında yaşanan Arnavut- Sırp uyuşmazlığında ve bu uyuşmazlık sonunda ortaya çıkan çatışmada, siyasi ve ekonomik olarak büyük darbe alan, etnik milliyetçiliğin üst noktalarda yaşandığı ülke, savaşın sonundan itibaren uluslararası toplumun ve özellikle NATO'nun müdahalesi ile yeni bir sürece girmiştir. Ülke, 24 Mart 1999'da başlayan NATO müdahalesi sonrası Haziran 1999'da BM (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile kurulan UNMIK (BM Kosova Misyonu) ile uluslararası toplum tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ayrıca yine BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar doğrultusunda NATO komutasında oluşturulan ve askeri olarak da varlığı bugüne kadar devam eden bir Barış Gücü ülkeye konuşlandırılmıştır. 1244 sayılı karar doğrultusunda ülke resmi olarak olmasa bile fiilen Sırbistan- Karadağ Federasyonu'ndan ayrı bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplum tarafından şekillendirilen ve devam ettirilen Kosova devletindeki Yeniden Yapılandırma modelinin kuramsal çerçevesi, bu ülke özelinde hayata geçirilmesi ve uygulanması, modelin on iki yıl sonundaki durumu, bu modelin temeli olan barış ve istikrarı sağlama ile uluslararası topluma entegrasyon sürecinde bugün geline nokta ve bu sürecin geleceği bu makalenin ana konusudur. Ancak bu yapıldı, 21. yüzyılda uluslararası toplum tarafından belirlenen bu yönetim modelinin Kosova'daki temel açmazları ve oluşturulmaya çalışılan inşa sürecinin sorgulanması ve geldiği nokta da ele alınacaktır. Bu analiz yapılırken, Yeniden Yapılandırma modelinin kapsamına giren barış ve istikrarı sağlama ve devam ettirme amacının, Kosova özelinde yürütülmesinin ülkede var olan etnik milliyetçilik nedeni ile başarıya ulaşmasının zor olduğu savı üzerinden hareket edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Yeniden Yapılandırma, UNMIK, Milliyetçilik, Güvenlik.

Abstract

Kosovo won her independence subsequent to internal state conflicts came to an end in the Balkan geography after the Cold War. Based on a structure of ethnic and religious majority, it is a situation that not only affects Kosovo itself but also the stability of the region as a whole. After the disintegration of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1991, the Albanian and Serbian intransigence between 1998 and 1999, and as a result of the clashes that subsequently took place due to this intransigence dealt a political and economic blow to this country, which at the pinnacle of ethnic nationalism, entered a new phase after the end of the conflict with the intervention of the international community and

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, e-mail: sgulcan@sakarya.edu.tr.

Görüş

Akademik
Bakış

249

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

in particular NATO. After NATO's intervention on 24 March 1999, the country began to be administered by the international community through the UN Mission in Kosovo (UNMIK) in accordance with the UN Security Council's Resolution No. 1244 of June 1999. Again in line with the resolution adopted by the UN, a Peace Keeping Force was deployed under NATO command that continues to this day. In accordance with Resolution No. 1244, the country emerged as a separate entity if not officially but de facto from the Serbia and Montenegro Federation. The theoretical framework of the Restructuring Model of the Kosovo State embodied and sustained by the international community; its realization and application in Kosovo proper; its status after twelve years; the provision of peace and stability that forms the basis of this model as well as the point reached and its future in the process of integrating with the international community are the main topics of this article. However, while undertaking these issues, the basic deadlocks and questions regarding the construction stage that is being attempted and the point reached today by this administrative model set by the international community in the 21st century will also be considered. In undertaking this analysis, the point of departure will be based on the thesis that success will be difficult in attaining peace and stability and its continuity that is within the coverage of this Reconstruction Model and implemented within Kosovo proper, due to the ethnic nationalism existing in the country.

Key Words: Kosovo, Reconstruction, UNMIK, Nationalism, Security.

Giriş

Kosova, 1989–1990 sonrası dünya siyasi konjonktüründe gerçekleşen büyük değişimin parçası olarak ortaya çıkmış olan yeni bir devlettir. Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni koşullar içerisinde Balkanların durumu, siyaset bilimci Samuel Huntington'un ünlü makalesi "Medeniyetler Çatışması"nda "Batının bir gün İslam devletleriyle çatışacağı ve bunun örneğinin Bosna ile Kosova olacağı" şeklinde değerlendirilmiştir.¹1990'lı yılların sonunda Balkanlar'da Bosna Hersek'ten sonra en bunalımlı sorunlardan biri olan Kosova'daki Arnavut-Sırp uyuşmazlığı ve bu çatışmaları sonlandıran Kuzey Atlantik İttifak Örgütü (NATO) müdahalesi ile birlikte uygulanmaya çalışılan Yeniden Yapılandırma Çalışmaları (Post Conflict Reconstruction) bugün hala devam etmektedir.

Uluslararası toplum tarafından askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yürütülen çalışmalarda amaç, çatışma yaşanan ülkelerde, düzeni tesis ettirdikten sonra, barış ve istikrarın devam ettirilmesidir. Bu çalışmalarda, ayrıca kurumlar ile devletin inşa süreci, barış ve istikrarın devam etmesinin en önemli sacayağını oluşturmaktadır. Yeniden yapılandırma kavramına ve bu kavram çerçevesinde Kosova'da nasıl bir uygulama süreci takip ettiğine geçmeden önce Kosova'nın tarihine göz atmak gerekmektedir. Daha sonra kavramın kuramsal temelleri ele alınacak, bu kuramların Kosova'da uygulanma süreci değerlendirilecektir. Böylece Kosova için Yeniden Yapılandırmanın ne ölçüde başarıya ulaşip ulaşmadığı konusu daha sağlıklı olarak değerlendirilebilecektir.

1. Yeniden Yapılandırmanın Kosova'da Uygulanma Süreci Öncesi

Kosova'nın uluslararası toplum tarafından yönetilmesinin ve ülkede Yeniden Yapılandırma çalışmalarının ana kurumu, 24 Mart 1999 NATO müdahalesi sonrası BM (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999'da aldığı

1 Samuel, Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Der: Murat Yılmaz, İstanbul, Vadi Yay., 1996, s.26-28.

ğı 1244 sayılı kararı ile oluşturulan ve ülkenin bağımsızlığını ilan ettiği 2008 sonrası da süren BM Kosova Misiyonu (UNMIK)'dur. 1244 sayılı karar, UNMIK'i temel sivil idari işlevleri yerine getirmek, Kosova'da öz yönetimin ve özerkliğin kurulmasını temin etmek, Kosova'nın geleceğine dair statüyü belirleyecek siyasi süreci kolaylaştırmak, tüm uluslararası kurumların insani yardımlarını koordine etmek, temel alt yapının yeniden inşasını desteklemek, sivil kanunları ve sivil düzeni sağlamak, insan haklarının yaygınlaşmasını sağlamak ve tüm mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin Kosova'daki evlerine geri dönmelerini güvenli ve engelsiz bir şekilde temin etmekle görevlendirmiştir.²

UNMIK, dört organdan oluşturulmuştur. Bunlar; sivil yönetimi teşkil eden BM, kurumsal inşa sürecini yürüten Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), mültecilerin geri dönüşü işlemleri ile ilgilenen BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinden sorumlu olan Avrupa Birliği (AB) şeklinde sorumlulukları paylaştırılmış dört organdır. UNMIK'in kuruluşunun temel felsefesi Kosova'nın çokuluslu- çok kültürlü ve çok dinli bir ülke olması ve ülkede barış ve istikrarın sağlanmasıydı. UNMIK ayrıca savaş öncesinde ve sonrasında sarsılmış insan ilişkilerini yeniden kurmak, ihlal edilen insan haklarını düzene sokmak, her dilden, kültürden ve dinden insana ülke içinde eşit haklar temin etmek için de gayret edecektir.³

Kosova'da Yeniden Yapılandırma çalışmalarının askeri kısmını, gerçekleştirdiği hava operasyonu ile ülkedeki savaşı da sonlandırmış olan NATO yürütmektedir. Soğuk Savaş sonrası görev tanımı konusunda sıkıntıya giren ve Yugoslavya'nın dağılması sürecinde üstlendiği harekâtlar ile bu sıkıntıdan kurtulan NATO, Kosova operasyonu ile Avrupa ve dünyadaki varlığını güçlendirmiştir. NATO, önce Kasım 1991'de, daha sonra Nisan 1999'da Yeni Stratejik Konsept'i kabul ederek, görev alanını genişletmiş ve terörizm, etnik ve dinsel çatışmaların dünya barışı ve güvenliği için yaratacağı istikrarsızlığı kayıt altına almıştır. Böylece Alandışılık denilen ve kendi üyelerinin coğrafi sınırlarının da dışında gerçekleşen olaylara müdahale yolunu açmıştır. NATO'nun BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan 24 Mart 1999'da Kosova'ya yönelik başlattığı operasyonu ve bunun başarısı, NATO'nun Kosova'daki askeri varlığının ülkede güçlenerek devam etmesine neden olmuş ve 10 Haziran 1999'da oluşturulan Kosova Barış Gücü (KFOR) ile bugüne kadar devam etmiştir.⁴

Kosova'nın Yeniden Yapılandırma sürecine katkıda bulunan diğer bir önemli organ, AB olmuştur. AB Yugoslavya'nın dağılma süreci sonunda Balkanlar bölgesinde siyasi ve ekonomik etkinliğini arttırmak için mali yardımlarda bulunmuş ve barışın sağlanması amacı ile hareket etmiştir. Buna ilave olarak

2 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>
Erişim Tarihi: 15 Ekim 2009.

3 a.g.k.

4 Peter Rodman, " The Fallout form Kosova", *Foreign Affairs*, Vol: 78, No: 4, July- August, 1999, s. 46, Sean Kay, "NATO, The Kosovo War and Neoliberal Theory", *Contemporar Security Policy*, August 20004, Vol: 25, No: 2, s. 261.

bölgede askeri bakımdan varlığını pekiştirme politikası çerçevesinde hareket ederek, bir güvenlik politikası da yürütmüştür. AB, 1993 sonrası başlattığı Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) için Bosna'da yapamadığını Kosova'da yapma imkanı bulmuş ve aşağıda ele alınacağı gibi 2008'de AB Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX) birimini oluşturmuş ve KFOR gücünün % 80'ini karşılamıştır. AB'nin Kosova'da askeri olarak NATO ile işbirliği içinde hareket etmesi ise askeri olanaklar sorunundan kaynaklanmakta ve Kosova özelinde çabuk, esnek hareket edebilen güvenilir bir askeri güç oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu askeri gücün, barışı koruma, kriz yönetimi ve insani müdahale alanlarında varlık göstermesi ve olgunlaşması AB için önemli bir başarı olacaktır.⁵

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) varlığı ve katkısı, Kosova'nın Yeniden Yapılandırma çalışmalarına önemli bir ivme kazandırmıştır. Bunda, ABD'nin 1998'de başlayan Arnavut- Sırp çatışmaları sırasında Bosna'da olduğu gibi yaş hareket etmeme düşüncesi ve AB'nin NATO'ya olan ihtiyacını güçlü biçimde vurgulaması etkili olmuştur. ABD'nin etkisi ve NATO'nun uluslararası çözüm arayışlarını hızlandırması sonucu, Mart 1999'da yapılan NATO askeri harekati BM Güvenlik Konseyi kararı alınmadan başlamıştır. Böylece ABD bölgesel ve küresel anlamda Avrupa ve dünya genelinde stratejik üstünlüğünü arttırırken, Avrupa'nın askeri anlamda ABD ve NATO'ya olan gereksinimini tüm çıplaklığı ile ortaya koymuştur. ABD ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukukta kabul görmeyen "İnsani Müdahale" kavramının alanını genişletmiştir.⁶

ABD Kosova'daki krizin askeri olarak çözümlenmesi sonrası süreçte de UNMIK çerçevesinde inisiyatifini AB'ye bıraksa da, askeri olarak KFOR içinde varlığını devam ettirmiştir. Bunun ötesinde ise Kosova'nın bağımsızlığına giden yolda BM Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin 2007 yılında hazırladığı ve BM Güvenlik Konseyine sunduğu raporu desteklemiş, 17 Şubat 2008'de ise bağımsızlığı ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur.⁷

Böylece Kosova'da 1999'daki NATO harekati sonrası 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile sivil yönetim başta olmak üzere askeri, idari, ekonomik ve sosyo kültürel alanlarda Yeniden Yapılandırma Süreci başlamış ve bugüne kadar devam eden bir süreç yaşanmıştır. Ancak bu süreç göz atmadan önce Yeniden Yapılandırma kavramının kuramsal temeline ve amaçlarına bakmak gerekmektedir.

2. Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma Kavramı

a. Tanım

Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma kavramı, tarihsel olarak I. Dünya Savaşı sonunda Milletler Cemiyeti (MC)'nin kurulması sonrası bu örgüt tarafından

5 Christopher Hill and Karen Smith, *European Foreign Policy*, London and Newyork, Key Documents Routledge, 200, s. 385- 389.

6 Tayyar Arı- Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt: 3, Sayı: 1, 1- 30 Mayıs 2011,s. 10- 11.

7 a.g.m., s. 15- 16.

Asya ve Afrika'da uygulanan manda sistemi ile II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'da uygulanan himaye rejimlerinin çalışmaları ve sömürge yönetimlerinin örnekleri üzerinden oluşturulmuştur.

Manda sistemi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük devletlerin, henüz kendilerini idare etme imkanı olmayan halklara sahip ülkelerin geleceği üzerindeki kararları fiilen uygulayabilmesi için MC Misakı ile birlikte oluşturulmuştur. Himaye rejimi ise bağımsızlığın kısıtlandığı ve uluslararası bütün ilişkilerin hami devlet tarafından yürütüldüğü bir ilişki biçimi olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmaya başlanmıştır. Bu kavramların iç içe geçmesi ve değişen koşullara göre yeniden yorumlanması ile birlikte 1989 sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni'nde Uluslararası Himaye rejimleri önce Balkan ülkelerinde ve ardından Afganistan ve Irak'ta farklı şekillerde uygulanmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren aslında bu kavramların temelinde eski sömürgecilik kavramı, yeni tip bir sömürgecilik olarak tanımlanmış ve "Uluslararası Himayecilik" kavramı "İnsani Müdahale" teziyle meşrulaştırılarak, barış operasyonları ile şekillenmiştir.⁸

II. Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin meydana getirdiği yıkımın onarılmasını koordine etmek, halkın kin ve öfkesini üzerinden atmasını sağlamak, demokratik devletlerin düzen ve rejimlerini yerleştirmek, böylece yenilmiş ülkelerin dünyaya yeniden tehdit teşkil etmesini önlemek amacıyla Almanya ve Japonya'da uygulanan tedbirler, Kore Savaşını takiben bu ülkede de uygulanmaya başlamıştır. ABD'de bu konuda geliştirilen kavram, "Nation Building- Ulus İnşası"dır. Yıllardır ABD'de "Nation Building" üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Her yeni müdahalede konu yenilenmiştir. Konunun önemli kısmı artık "Nation Building" den çatışma sonrası yıkılmış devletlerde neler yapılabileceği üzerine kaymıştır. "Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma" kavramı, ilk kez 1995 yılında Dünya Bankası tarafından kullanılmıştır.⁹

Dünya Bankası'nın Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma tanımı, "toplumun sosyoekonomik çerçevesini yeniden inşa etme ihtiyacına ve yönetim, kanun ve düzen dâhil olmak üzere etkili bir barış dönemi koşullarının yeniden oluşturulması"na dayandırılmıştır. Tanım bu anlamda sadece sosyal ve ekonomik refahı, yönetimi, kanunu ve düzeni değil, adalet ve barışın unsurlarını ve en önemlisi güvenliği de kapsamıştır.¹⁰

Yeniden Yapılandırma kavramı çerçevesinde oluşturulan geçici yönetimlerin kendine özgü bir dizi ayrıcalıkları olmuştur. Bu ise geçici yönetimle-

8 Alvin Leroy Bennett- James K. Oliver, *International Organizations: Principles and Issues*, Prentice Hall, New Jersey, 2002, s. 29, Elinor C. Sloan, *Bosnia and New Collective Security*, Wesport, Praeger Publishers, 1998, s. 4- 8.

9 Johan Hamre and Gordon Sullivan, "Toward Post Conflict Reconstruction", http://www.twg.com/02_autumn/hamre.pdf, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2009.

10 World Bank, Post Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank, http://www.publications.worldbank.org/catalog/content-download?revision_id=334431, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2009.

re müdahaleci bir kimlik kazandırmıştır. Ayrıca yerel ve uluslararası görevliler arasında bir yetki paylaşımı da söz konusudur. Kosova ve Doğu Timor'da oluşturulan yönetimler kapsamlı bir müdahaleciliğin örnekleri olarak gösterilebilir. Bosna Hersek'te ise daha ziyade danışmanlık düzeyinde bir müdahalecilik vardır. Fakat bu danışmanlık düzeyinde uygulanan operasyon, varılmak istenen hedefleri gerçekleştirmede zorluklar çıkarmaktadır. Kosova özelinde uluslararası toplumun oluşturduğu kapsamlı müdahalecilik, uygulamaya dönük birtakım engeller bulunsa ve istenen düzeyde Yeniden Yapılandırma modeli başarıya ulaştırılamasa bile daha somut düzeyde sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır.¹¹

Yeniden Yapılandırma çalışmalarında bütün operasyonlar, başarısız veya kısmen başarısız devletlerde gerçekleştirilmek suretiyle egemen bir devlet kurma veya kurulmasına yardım etme hedefi taşımaktadır. İstikrarlı ve kapsamlı kurumların oluşturulması yoluyla ölümcül çatışmaların yeniden çıkmasının engellenmesi istenmektedir. Çatışma sonrası yeniden inşa, özellikle iç savaştan çıkmış zayıf veya yıkılmış bir devletin yeniden yapılandırılması için ihtiyaç duyulan unsurları ifade eder. Pek çok ülke savaşın sona yeniden inşaya ihtiyaç duymasına rağmen ulusal bütünlük konusunda problemler de varsa yeniden inşa sürecini uygulamakta zorlanmaktadır. Başarılı bir operasyonun olması için öncelikle gelişmiş bir planlama ve koordinasyon, ek kaynaklar, standart bir organizasyon ve uzmanlaşmış kişiler listesinin hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca hızlı ve etkili bir şekilde insan ve malzemenin bölgeye ulaştırılması ve verilen görevlerin belirgin olması önemlidir.¹²

Halen mevcut uluslararası toplumun, faaliyetlerini "Ulus İnşası" yerine "Yeniden Yapılandırma" kavramı ile tanımlamayı tercih etmesinin üç temel nedeni vardır: Birincisi, harekâta angaje olduktan sonra yerel aktörlerin rolünün çok önemli olduğunun kabul edilmesidir. Sorunu yaşayan ülkenin vatandaşları kendi ulus inşasını yapabilmeli ve barışı tesis edebilmelidir. Yabancılar sadece onların gayretlerini destekleyebilir. Yabancılar Yeniden Yapılandırmaya yardımcı olmalı, ama bizzat ulus- devlet inşası yapmamalıdır. Hedef, kısa- orta vade içinde devlet olmanın gereklerini asgari düzeyde karşılayacak bir yapının oluşturulmasına yardımcı olmaktır. Yoksa ulus inşası veya barışı tehlikeye sokan temel nedenlerin hepsini kısa ve orta vade içinde ortadan kaldırmaya çalışmak değildir. İkinci neden, Yeniden Yapılandırmanın hukuk ile çatışmaların üstesinden gelme vurgusunu barındırıyor olmasıdır. Bütün toplumlar bazı özel, köklü, yoğun ve şiddete dayalı çatışmalardan kaynaklanan yönleri hariç, kendi ülkelerini yeniden inşa etmelidir. Bir ülkede kısmi bir çatışma yaşanmakta iken yeniden inşa faaliyetleri, ulusun çatışma dışında kalan parçası içerisinde yapılabilir, ama esas olarak Yeniden Yapılandırma faaliyetlerinin çoğu, ülkenin büyük parçası çatışmanın ötesine geçmişse yapılamaz. Bundan dolayı çatışma gerçekten ülkenin büyük kısmında sona ermiş olmalıdır. Üçüncü neden, ülke-

11 Mark Baskin, " Post Conflict Administration and Reconstruction", *International Affairs*, Volume 79, Number 1, Jaunary 2003, s. 162-165.

12 *a.g.m.*, s. 164.

nin tarihi geçmiştir. Japonya, Almanya ve Kore'deki başarılı sonuçlara rağmen daha sonra silahlı kuvvetlerin görevi, yalnızca savaşmak ve kazanmak şekline dönüşmeye başlamıştır. Uluslararası toplumda başka devletlerin topraklarına veya başka insanların yönetimine karışma konusunda derin ve genel bir isteksizlik söz konusu olmuştur.¹³

Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma çok daha geniş bir ihtiyaç yelpazesini ortaya koymaktadır. Yönetim, barış ve adaletin yerleştirilmesi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için sivil toplum örgütleri, özel sektör, uluslararası kuruluşlar, çok taraflı kalkınma bankalarının ve destekçi ülkelerin sivil kuruluşları çok önemli roller üstlenmelidir. Önce çatışmayı sona erdirmek için barış antlaşmalarının tasarlanması ve sivil toplumun etkisini güçlendirmek için de Barışın Tesisi önemlidir. Çatışma/ savaş sonrası çatışmanın temelinde bulunan sebepleri ortadan kaldırarak, barış ve istikrar için gerekli koşulların yerleşmesi için uzun vadede Barışın İnşasına çalışılmalıdır. Barış anlaşmalarının uygulanması, demokratikleşme temelinde kurumların oluşması ve iyi yönetimlerin gelişmesi, genel güvenlik ve insan haklarının desteklenmesi için Barışı Koruma programı uygulanmalıdır. Politik düzenin ve kurumların istikrarlı gelişimi için temel sağlamak üzere Yeniden Yapılandırma çalışmaları uygulanmalıdır. Özellikle ülke içerisinde Yerinden Edilmiş Kişilere ve Mültecilere iyileştirme çalışmaları yapmak da Yeniden Yapılandırma çalışmalarında çok önemlidir.¹⁴

Tüm bunlarla birlikte kuramsal olarak Yeniden Yapılandırma modelinde ihtiyaç duyulan temel noktalar vardır ve bu noktalar bu modelin olmazsa olmaz şartları niteliğindedir. Bunların da ayrı başlıklar olarak ele alınması gerekmektedir.

b. Yeniden Yapılandırmada İhtiyaç Duyulan Dört Temel Unsur

Güvenlik: Güvenlik yeniden yapılandırmada özellikle huzur ve güven ortamının sağlanmasını, yasaların geliştirilmesini ve etkin güvenlik kuruluşlarının oluşturulmasını içermektedir.

Adalet ve Barışın Sağlanması: Geçmiş kin ve düşmanlıkların giderilmesi için işlenen suçlara ilişkin yargılamanın gerçekleşmesi yanında tarafsız ve etkin adalet mekanizmasının kurulması ile gayri resmi insani çabalarla savaşın tarafları ve zarar görenleri ve hatta eylemcileri arasında bir barışın sağlanmasını içermektedir.

Sosyal ve Ekonomik Gelişme ve Refah: Acil yardımdan başlayarak sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin tekrar işler hale getirilmesi, sağlam bir ekonominin şartlarının oluşturulması ve kalkınma programının hazırlanması gibi konuları içermektedir.

¹³ Hamre- Sullivan., 2009.

¹⁴ "World Bank, "Conflict Resolution", http://www.worldbank.org/wbi/communityempowerment/modules/Conflict_Consensus.html, Erişim Tarihi: 8 Mart 2010.

Yönetim ve Yönetime Katılma: Yasal, etkili politik ve idari kuruluşların kurulması ve bunlara katılmanın düzenlenmesi, ülke yönetim ve politikalarına sivil toplumun katılımının sağlanması ile politik karar organlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın oluşturulması konularını içermektedir.¹⁵

Yeniden Yapılandırma kavramı çerçevesinde ihtiyaç duyulan bu dört temel unsur, Kosova özelinde uygulanma biçimi bakımından Güvenlik- Devlet ve Kurumların İnşası süreci olarak kategorize edilebilir ve bu başlıkların tek tek açılması ile daha uygun biçimde ele alınabilir.

3. Kosova'da Yeniden Yapılandırma Süreci

a. Kosova'da Savaş/ Çatışma Sonrası Güvenliğin Sağlanma Süreci

Yeniden Yapılandırmanın en önemli ayaklarından birisi öncelikli olarak çatışma yaşanan ortamda huzur ve güvenliği sağlayarak, etkin güvenlik kurumları oluşturmak ve gerekli olan kurumların ve ekonomik yapılandırmanın temeli için çatışma ortamının sonlandırılmasını sağlayacak mekanizma oluşturmaktır.

Kosova'nın çatışma sonrası askeri olarak yeniden yapılandırılması, 24 Mart 1999'da başlayan NATO operasyonu ile ülkeye konuşlandırılan KFOR ile olmuştur. KFOR askerinin ilk etaptaki sayısı 50 bin civarındaydı. KFOR gücünün NATO operasyonu sonrası kademeli olarak 2010 yılından itibaren 5 bine indirilmesi planlanmıştır. KFOR'un kapasitesine yönelik açıklamanın yapıldığı Kasım 2010'da ülkedeki güvenlik şartlarının iyileşme sürecine girmesi nedeniyle küçültme planlamasının yapıldığı açıklanmıştır. Ancak varlığını azaltsa bile ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında KFOR, esnek yapısının yanında hava ve hareket kabiliyeti yüksek donanımını devam ettirecektir.¹⁶

KFOR dışında ülkenin Yeniden Yapılandırılması için UNMIK de önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. UNMIK, 10 Haziran 1999'da BM Genel Kurulunun 1244 sayılı kararıyla Genel Sekreterliğe, Kosova'da BM tarafından yönetilecek geçici sivil bir idarenin kurulması yetkisini vermesiyle oluşturulmuştur. UNMIK, yukarıda ele alındığı gibi çatışma sonrası bölgede sivil yönetimi, demokratikleşmeyi, yeniden yapılandırmayı ve ekonomik kalkınmayı sağlamakla görevlidir. Bu amaçlarını da AGİT, AB ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği vasıtası ile yürütmüştür. UNMIK'in Kosova'daki askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hâkimiyeti dışında polisliği de söz konusu olmuştur. Bu durumu diğer misyonlardan ayıran en büyük özellik, başlangıçta polisin kanun ve nizamları uygulayıcı pozisyonda olması ve UNMIK'in fiilen polislik yapmasıdır. Nitekim daha önceki BM Misyonlarında polislik sadece gözlemcilik seviyesinde icra edilegelmiştir. 2005 yılından itibaren birimler aşamalı olarak Kosova polisine devredilmeye başlanmış ve diğer ülke polisleri gözlemci olarak görevi yürütmeye başlamıştır. UNMIK, Kosova'nın bağımsızlığının ilan edildiği Şubat 2008 sonrası 9 Aralık 2008 itibarıyla yetki ve çalışmalarını EULEX'e devretmiştir. EULEX, BM Genel Kurulu'nun 1244 sayı-

15 Hamre- Sullivan, 2009.

16 http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm ,Erişim Tarihi: 8 Ocak 2011.

lı kararı doğrultusunda, Brüksel'e hiyerarşik olarak bağlı, AB'nin bugüne kadar kurulmuş en büyük misyonudur. EULEX Misyonu Kosova'da yasal düzenin sağlanması veya yürütülmesi ile görevli değildir. EULEX Misyonu teknik bir misyon olup tavsiyeci ve gözlemci niteliklerinin yanı sıra sınırlı olarak kanunun uygulayıcısı olarak Gümrük, Yargı ve Polislik alanlarında faaliyetler yürütmektedir. EULEX Kosova Misyonu 9 Aralık 2008 itibari ile operasyonel duruma geçerek tüm Kosova çapında göreve başlamıştır.¹⁷

EULEX, kurulduğu 2008'den beri Polis, Yargı ve Gümrük alanlarında Kosova hükümetinin atadığı görevlileri denetim altında tutmakta olup gözetim-danışma ve öneri hizmeti vermektedir. Ancak özellikle polis ve gümrük alanlarında EULEX'in yaptığı denetimler gerek Sırp'ları gerekse Arnavutları rahatsız etmiştir. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Sırp'lar, EULEX polislerinin Sırp bölgelerinde bulunmasından büyük rahatsızlık duyarken, Kosovalı Arnavutlar Kosova'nın 2008'de ilan ettiği bağımsızlık sonrası BM'de görev alanının tanımlanması belgelerinde EULEX'in bağımsızlık konusunda "tarafsız" olması kaydından memnun değildirler. Kosovalı Arnavutlar, yeni kurulan ülkenin Sırp'ların devlet otoritesini tanımaması yüzünden zımnî olarak bölünmesinden korkmakta ve EULEX'in de görev tanımlamasında yer alan ifadelerin bu konuda kaygılarını arttırdığını düşünmektedir.¹⁸

Kosova'da gerek 1999'dan gerekse bağımsızlığın ilan edildiği 2008'den sonra Arnavut ve Sırp gruplar arasında çatışmalar sona ermemiştir. Örneğin, 17 Mart 2004'te Mitroviça'da Sırp'ların neden olduğu iddia edilen ve 3 Arnavut çocuğun İbar nehrinde boğulması nedeni ile yapılan protesto gösterilerinde kilise ve manastırlar yakılmış, ardından Sırp'ların yerleşim bölgelerine saldırılarak, evler ateşe verilmiştir. Bölgede 3 gün süren olaylar sonucu 28 kişi hayatını kaybetmiş, 800'ün üzerinde kişi yaralanmış, yaklaşık 4 bin Sırp evini terk etmiştir. Olaylar sırasında BM arabaları da ateşe verilmiş, UNMIK aleyhine sloganlar atılmıştır.¹⁹

25 Temmuz 2011'de yine Mitroviça kasabasının kuzeyinde Brnjak ve Yerrince sınır kapılarında gerçekleşen olaylar ve çatışmalar nedeni ile KFOR devreye girmiştir. Olaylar bu iki sınır kapısında Sırbistan'dan Kosova'ya gümrüksüz mal girdiği iddiası ile sınır kapılarına Kosova polisi tarafından gece yarısı operasyonu düzenlenmesi ve bu olayın ardından ertesi gün kuzeydeki Sırp'ların yollarda barikat kurarak, sınır kapılarına ulaşan yolları kesmesi ile sonuçlanmıştır. Bu olayların ardından sınır kapılarında KFOR askerleri nöbet tutmaya başlamıştır. Ancak ülkenin kuzeyinde Sırp'ların ağırlıklı nüfusu oluşturduğu Mitroviça'daki gerilimler nedeni ile KFOR, EULEX ve Kosova polisi işbirliği yaparak kasabada güvenlik tedbirlerini arttırmıştır.²⁰

17 <http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/whatisEulex.php>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2011.

18 <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2008/12/10/feature-01>, Erişim Tarihi: 8 Mart 2010.

19 <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3157841,00.html>, Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2011.

20 <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/07/29/feature-02>, Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2011.

Gazi

Akademik
Bakış

257

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Kosova'nın tarihsel olarak çok dilli- dinli ve etnik yapısı içinde 1999 sonrası azınlık durumuna düşen Sırp, özellikle 2008 sonrası Sırbistan'ın da ülkenin bağımsızlık kararını kabul etmemesi ile birlikte ağırlıklı olarak yaşadıkları kuzey bölgesinde Kosova'nın hükümet otoritesini tanımamaktadır. Bu nedenle ülkede sık sık çatışmalar yaşanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası toplum KFOR gücünü sürekli olarak revize edip küçültmesine rağmen ülkeden tamamen çekilme noktasına gelememektedir. Çatışma Sonrası Yeniden Yapılandırma modelinin en önemli amaçlarından biri olan güvenliği sağlamak ve huzur- barış ortamını tesis etmek bu nedenle Kosova'da mümkün olamamaktadır. Nitekim en son Temmuz 2011'de başlayan sıcak çatışma ortamı tamamen sona ermiş değildir ve aşağıda ele alınacağı gibi devlet inşası sürecinde yaşanan problemlerden dolayı sona erecek gibi de gözükmemektedir. KFOR gücü mevcudiyetini küçültme yoluna gitse bile esnek ve mobilize birlikler halinde özellikle ülkenin kuzeyinde varlığını güçlendirerek sürdürmek durumundadır. Dolayısı ile KFOR'un Kosova'da güvenli ve emniyetli bir ortamı güvence altına alma misyonu değişmemiştir.²¹ Ancak Yeniden Yapılandırma çalışmalarının olmazsa olmaz amacı olan çatışma sonrası barış ve istikrarın tesis edilmesi ülkedeki etnik çatışmalar nedeni ile istendiği gibi gerçekleşmemektedir.

b. Devlet İnşası Süreci

Yeniden Yapılandırma çalışmalarının en önemli sacayaklarından biri de çatışma süreci yaşamış olan toplumların ve grupların devlet mekanizması çerçevesinde bir araya getirilerek, sağlıklı ve işler bir devlet kavramı oluşturmaktır.

Kosova'nın 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmesi ile 8 Nisan 2008'de yeni Anayasası kabul edilmiştir. Yeni Anayasa 15 Ocak 2009'da yürürlüğe girmiştir. Bugün de yürürlükte olan Anayasaya göre Kosova, hukukun üstünlüğüne dayanan çok etnik yapıya sahip bir toplum olarak tanımlanmış ve güçler ayrılığı şart koşulmuştur. Bu anayasa ile yeni devletin toprak bütünlüğü onaylanırken, İngilizce, Arnavutça ve Sırpça resmi diller olarak tanımlanmış, uluslararası örgütlere katılım öngörülmüş ve başka bir devletle herhangi bir şekilde birleşme reddedilmiştir. Kosova Meclisi, 120 sandalyeden oluşan tek meclisli bir organ olarak oluşturulmuştur. Mecliste 10'u Kosovalı Sırp, 10'u da diğer azınlıklar (Romlar 1, Aşkaliler 1, Mısırlılar 1, Goralılar 1, Rom- Aşkali ve Mısırlı topluluklardan en çok oyu alana artı 1, Türkler 2, Boşnaklar 3) için yirmi de rezerve sandalye ayrılmıştır. Kosova'da yaşayan Sırp ise -ki bunlar ülkenin kuzeyinde yoğunlaşmıştır- Anayasayı reddetmiş ve Belgrad'ın desteğiyle Kosova yönetimini, kurumlarını ve kanunlarını boykot etmeye başlamıştır.²²

Kosova'da devletleşme anlamında bağımsızlık sonrası yaşanan en büyük problemlerden biri, ülkedeki Sırp nüfusun yaşadığı yerlerdeki devlet otoritesine karşı yerel yönetimlerin takındığı tutumdur. En büyük Sırp yerleşimleri Kosova'nın kuzeyinde yer almaktadır. Özellikle Ibar Nehri'nin ikiye ayırdığı Mit-

21 <http://www.usgam.com/index.php?l=800&cid=602&bolge=0&konu=>Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012.

22 a.g.k.

roviça şehrinin kuzeyinde Sırp, güneyinde Arnavutlar hakimdir. Diğer Sırp nüfus, güney ve doğu Kosova'da, etrafları Arnavut nüfusla çevrili, Sırp gettoları denen demografik açıdan emniyetsiz yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar: Strpce ve Novo Brdo. Klokot, Parteş, Ranilug, Graçanitza, Kuzey Mitroviça, Novo Bırdo belediyeleri Kosova hükümeti tarafından tanınmaktadır. Zubin Potok, Zvecan, Leposavic ve Kosovska gibi Mitroviça'nın kuzey bölümünde kalan son Sırp belediyeleri ise Kosova hükümeti tarafından tanınmamaktadırlar. İçinde belli bir Arnavut azınlığın da yaşadığı bu gayri resmi belediyeler, paralel kurumlar aracılığıyla halen Sırbistan hükümeti tarafından idare edilmektedir. Söz konusu paralel kurumlar, belediye ve diğer kamu hizmetleri ile hastane, okul gibi hizmetler sağlamaktadır. Bu belediyeler aynı zamanda kısmi özerkliğe sahiptir ve Sırbistan'daki belediyelerle çalışmaktadır. Bu belediyelerdeki Sırp 2002 yılından beri yerel seçimleri boykot etmektedirler. Sırp'ların elinde bulundurduğu bu belediyelerde, bağımsızlığını ilan etmesine rağmen Kosova, üç yıldır anayasal yetkileri uygulayamamıştır.²³

En son Kuzey Kosova'da Zubin Potok, Leposavic ve Zvecan belediyelerinin 14 Şubat'ta gerçekleştirdikleri referandumun 15 Şubat Çarşamba günü açıklanan sonuçları, açık bir biçimde seçmenlerin %99,4'ü Kosova kurumlarını kabul etmediğini göstermiştir. Bağlayıcı niteliği bulunmayan referanduma katılım oranı %75 olmuştur. Kosova parlamentosu referandumu yasadışı nitelendirmiştir. Hükümet, referandumu "Kosova Cumhuriyeti'nin devlet egemenliğine doğrudan tecavüz eden yasadışı bir eylem" ifadesiyle reddetmiştir. Hükümet ayrıca referandumun uluslararası hukuku ihlal etmenin yanı sıra, "Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik emellerini ve toprak iddialarını da açıkça kanıtladığını" ileri sürmüştür.²⁴

Bu referandumu, Priştine hükümetinden bağımsız olarak hareket eden Kosova'nın kuzeyinde yaşayan Sırp'ların, 2008 yılında bağımsızlığını tek tarafı olarak ilan eden Kosova hükümetine karşı gösterdikleri bir tepki olarak yorumlamak mümkündür. Sırp kesimi, Kosova gibi self-determinasyon ilkesine dayanarak bağımsızlık istemektedir. Bu yüzden de Priştine hükümeti bölgede kontrolünden tamamen vazgeçerek, yönetimi EULEX ve yerel Sırp polisine bırakmıştır. Bu durum, Sırp kesimine kendine özgü idareler, mahkeme ve eğitim kurumları kurmaya olanak vermiştir.²⁵

Böylece Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrası Sırp'lar tarafından bölgede paralel belediyeler ve devlet kurumları oluşturulduğunu ve yüzünü döndükleri yer olarak Belgrad'ın kararlarının belirleyici olduğu görülmektedir. Kosova Cumhuriyeti Hükümeti ise, Kosova topraklarının bir bütün olduğunu ve bu topraklar dâhilinde ayrılıkçı isteklerin kabul göremeyeceğini belirtmektedir.

23 Can Karpat, "Ötekiler: Arnavut Olmayanların Kosova'sı", AIA Türkiye ve Balkanlar Masası, Özel Notlar, 2010, s. 2.

24 "Sırp'ların Sandığından Beklenen Sonuç Çıktı", *Milliyet*, 17 Şubat 2012.

25 <http://www.usgam.com/index.php?l=800&cid=540&bolge=11>, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012.

Hükümet ayrıca Kuzey Kosova'da görülen ayrılıkçı istemlerin Sırbistan'ın desteği ile yaşayabildiğini belirtmektedir. Son dönemde, AB gözetiminde, Kosova ile Sırbistan arasında gerçekleştirilen görüşmelerin tıkanmasının en önemli nedenini, Sırbilerin çoğunluğunu oluşturduğu Mitroviça ve çevresinin siyasi statüsünün ne olacağı tartışması oluşturmaktadır.

Kosova'nın devletleşme sürecinde yaşadığı en büyük diğer sorun ülkenin kuzeyinde yaşayan Sırbler ile ilişkilerini de doğrudan etkileyen Sırbistan'dır. Sırbistan'ın Kosova siyaseti ise birçok aşamadan geçmiştir. Kosova'nın 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Belgrad hukuk alanında mücadele etmeyi denemiş, ancak başarılı olamamıştır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 22 Temmuz 2010'da açıkladığı kararında, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmadığını belirtmiştir. Bunun ardından Sırbistan Kosova'ya ilişkin diplomasi alanında yürüttüğü mücadelede önemli bir darbe almıştır. Kosova'nın ilan ettiği bağımsızlığı geçersiz kılmak ve Kosova'nın statüsünü yeniden müzakerelere açmak ümidiyle Temmuz 2010'da BM Genel Kurulu bünyesinde başlattığı girişim, Sırbistan'ın aleyhine sonuçlanmıştır.²⁶

Son zamanlarda Sırbistan'ı Kosova konusunda daha fazla taviz vermez zorlayan güç ise AB'dir. 9 Eylül 2011'de Belgrad'da düzenlenen Sırbistan-AB Forumu'nda konuşan AB Başkanı Van Rompuy ise, AB'ye üyeliği yolunda Sırbistan'ın Kosova ile iyi ilişkiler sürdürmesinin şart olduğu yönünde mesajlar vermiştir. Netice olarak, "hem Kosova, hem de AB" olarak bilinen ve bir yandan Sırbistan'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesine, öte yandan da Kosova üzerindeki egemenliğinin korunmasına dayalı Belgrad'ın stratejisi gittikçe çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Bu nedenle, Sırbistan'ın yapıcı davranmaması durumunda, söz konusu stratejinin uygulamada "ne Kosova, ne de AB" sloganına dönüşebilme ihtimali mevcuttur.²⁷

Nihayetinde Sırbistan ve Kosova arasında AB arabuluculuğunda yapılan müzakereler sonunda 28 Şubat 2012'de Brüksel'de varılan anlaşma, Priştine'ye uluslararası toplumda yeni bir statü vermiştir. Bu anlaşma aynı zamanda Belgrad'a AB üyeliğine giden yolu açmıştır. AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton anlaşmayı, Sırbistan'a resmi aday statüsü verme konusunda yapılacak değerlendirmeler açısından "özellikle iyi" olarak nitelendirmiştir. Anlaşma, Priştine ile Belgrad arasında 24 Şubat'ta Kosova'nın bölgesel temsili ve aradaki sınırın ortak yönetimi konusunda yapılan dokuzuncu müzakere sonucunda, sağlanmıştır. Müzakerelerin takıldığı konu, Kosova'nın bölgesel toplantılara hangi isim altında katılacağıydı. Varılan çözüme göre Kosova, bugüne kadar kullanılan Kosova-UNMIK yerine, Kosova olarak temsil edilecektir. Bir dipnotta, "Bu isim, statüyle ilgili tutumlara önyargı oluşturmamakta ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ve UAD'nin Kosova'nın Bağımsızlık İlanıyla İlgili Görüşüne uygundur." ifadesi yer alacaktır.²⁸

26 <http://www.avim.org.tr/degerlendirmekli.php?makaleid=5011>,Erişim Tarihi: 29 Eylül 2011.

27 a.g.k.

28 <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2012/02/25/feature-018> ,Erişim Tarihi: 1 Mart 2012.

Böylece Sırbistan'a Kosova'yı resmi olarak tanımamasına karşın, AB tarafından "Havuç- Sopa" ilişkisi kullanılarak, 1 Mart 2012'de adaylık statüsü verilmiştir. Bu statünün AB açısından Belgrad'dan Priştine ile yapılan bütün anlaşmaları yerine getirmesi ve Kuzey Kosova'daki kurumların lağvedilmesi yönünde bir talep de bulunmak için kullanılacağını söylemek için ise henüz erken olduğu söylenebilir.²⁹

Ülkenin kuzey kesiminde 2008 sonrası Kosova'nın bağımsızlığını ve Priştine'nin iktidarını kabul etmeyen, Sırbistan'dan bir an önce konuya çözüm bulmasını bekleyen Sırp nüfusun varlığı, ülkede yapılmaya çalışılan yeniden yapılandırmaya engel teşkil etmektedir. Hatta Kosova'nın bölünmesinin mümkün olmadığı ancak Kosovalı Sırplarla Sırbistan arasında imtiyazlı ilişkilerin yürütülmesinin mümkün olduğunu, bölgenin durumu göz önüne alınca bunun en doğru karar olduğu, altı çizilmesi gereken bir durumdur.³⁰

Kosova'da devlet kurumlarının bir türlü inşa edilememesi ve uluslararası toplum tarafından da bu sorunun üzerine gidilememesi, ülkenin geleceği konusunda çeşitli yorumların yapılmasına neden olmaktadır. Özellikle uluslararası toplum tarafından Kosova'nın bağımsızlığının Sırbistan tarafından tanınması karşılığında, uluslararası toplumun Kosova'nın bölünmesine onay verebileceği gibi çeşitli alternatifler konuşulmaktadır. Ancak 1990'lardan bu yana Balkanlar'da yaşanan bölünmelerin hiçbiri etnik sınırlara göre olmamıştır. Kosova'nın olası bölünmesi ise, etnik sınırlara göre bölünmelere ışık yakmak anlamına geleceği için, bütün Balkanlar'da tehlikeli bir domino etkisi yaratabilir. Bu nedenle Batılı ülkeler Kosova'nın kuzeyine ilişkin, sadece Kosova'nın toprak bütünlüğüne aykırı olmayacak çözümleri değerlendirmeye hazır gözükmemektedir. Ülkenin kuzeyinin Kosova hükümetinin kontrolü altına alınmasını en yoğun destekleyen ABD'dir. AB ise Kosova hükümetinden, ülkenin kuzeyinde tek taraflı eylemlerde bulunmaktan çekinmesini istemektedir. Bu konuda en ilginç çıkışlardan birini Kosova Uluslararası Sivil Ofisi (ICO) Şefi Pieter Feith yapmıştır. Feith, 10 Eylül 2011'de Kosova'nın kuzeyi için Katlonya modelini önermiştir.³¹

Yeniden Yapılandırmanın en önemli temellerinden biri olan işler bir devlet mekanizmasının kurulması ve sağlıklı bir şekilde uygulanması, Kosova'da Sırp'lara, Sırbistan'ın verdiği destek ile baltalanmaktadır. Uluslararası toplum tarafından da var olan çatışmaları artıracığı endişesi ile Sırbistan'ın girişimleri sessiz bir kabul görmektedir. Bu durumda devlet inşası süreci istenildiği gibi oluşturulamamaktadır.

c. Kurumların İnşası Süreci

Yeniden Yapılandırma sürecinin diğer bir önemli ayağı ülkede kurumların sağlıklı ve işler bir şekilde kurulmasıyla, yürütülmesidir. Yasal, etkili politik ve idari

29 "Sırbistan'da Artık AB Üyeliğine Aday", *Milliyet*, 2 Mart 2012.

30 <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3157841,00.html>, Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2010.

31 <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5011>, Erişim Tarihi: 29 Eylül 2011.

Gazi

Akademik
Bakış

261

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

ri kuruluşların kurulması ve bunlara katılımın düzenlenmesi, ülke yönetim ve politikalarına sivil toplumun katılımının sağlanması kurumsal inşa sürecinin en önemli amaçları arasındadır. Ayrıca bu süreçte politik karar organlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın söz sahibi olması, kurumsal inşanın olmazsa olmaz diğer unsurlarıdır. Kosova özelinde bunun ne ölçüde başarılı olduğu ise cevaplanması zor bir sorudur. Ülkede yönetsel birimlerin, sağlık, ekonomi, basın yayın ve medya organlarının ve eğitim öğretim kurumlarının birlik- bütünlük içinde faaliyet göstermesi, kurumsal inşa sürecinin en önemli sacayaklarından biridir. Ancak gerek ülkenin içindeki etnik çatışma riski, gerek yoğun olarak yaşanmakta olan Arnavut milliyetçiliği gerekse ekonomik anlamda ülkenin içinde bulunduğu zor durum, bu başlığın da tam olarak inşasını engellemektedir.

Kosova'da kurumsal sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde en önemli sorunların başında 1998- 1999 arasında ülkeden dışarıya yaşanan göç dalgası ve savaş sonrası geri dönüşlerin istenen düzeyde olmamasıdır. Savaş sırasında 5 bine yakın Arnavut ölmüş, 900 bin Arnavut, Arnavutluk- Makedonya, Türkiye, Bosna Hersek, Hırvatistan, Bulgaristan ve Karadağ'a göçe zorlanmış, 2 bin 464 kişi ise kayıp olarak kayıt altına alınmıştır. Haziran 1999'da Sırp kuvvetleri ülkeden geri çekilmeye başlayınca, Arnavutların toplu göçü, toplu geri dönüşe dönüşmüştür. Ancak bu sefer de 230 bin Sırp, Roman ve diğer azınlıklar Kosova'yı terk etmiştir. UNMIK'in verilerine göre, 1999'da Kosova'yı terk eden Sırp sayısı 190 bin civarında olup, 2011'e kadar 22630 kişi geri dönmüştür. Bunların içinde Sırp kökenlilerin sayısı çoğunlukta olup, diğerleri Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluklardır. Savaş sonrası mültecilerin Kosova'ya geri dönüşleri ise istenen düzeyde değildir ve yaşadıkları yerlerde yolcu otobüslerinin taşlanması, özellikle sahipsiz bırakılan mülklerin ateşe verilmesi ve yağmalanması, ev ve işyerlerinin duvarlarına nefret sloganları yazılması gibi durumlar yaşanmıştır. Sırpların hareket özgürlüğü kısıtlandığı için iş edinme ve kamu hizmetlerinden yararlanma konusunda da yetersiz kalmıştır. Kosova'ya geri dönüşler için projeler geliştirilmekte ancak bunların da finansmanı için yeterli fonlar sağlanamamaktadır.³²

Kosova'da mahkeme kararlarının uygulanmasında da gecikmeler yaşanmaktadır. Savaş öncesi uygulanan hukukla savaş sonrasında uygulanan UNMIK kanunları ve Kosova Anayasası arasında çatışma yaşanmaktadır. Kosova'da mülkiyet hakkı temel bir sorundur. Mevcut hukuk sisteminin ciddi bir şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Toplumsal olaylarda yaşanan polis şiddeti, insan kaçakçılığı, devlet memurlarının insan hakları konusundaki bilinç eksikliği temel sorunlardır. Ayrıca yasalarda yoksullar, etnik azınlıklar, engelliler, kadınlar (özellikle de yalnız kadınlar) ve çocuklar konusundaki belirsizlikler ve eksikliklerin yol açtığı ayrımcılık bir diğer temel insan hakları sorununu teşkil etmektedir. İnsan haklarının korunması ve yaygınlaştırılmasındaki temel eksikliklerden birisi de yeterli koruyucu mekanizmaların bulunmamasıdır. Kosova

32 <http://www.unmikonline.org/SGReports/S2011514.pdf> , s. 8- 9, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2011.

Ombudsman Kurumu kapsamında Çocuk Hakları Birimi, Ayrımcılık Karşıtı Birimi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi düzenli çalışmalar yapmakta, yasalar-daki ve uygulamalardaki eksiklikleri takip ederek, raporlamaktadır. Ancak, tüm bunlar Kosova'daki insan haklarının korunması için yeterli olmadığı gibi UNMIK kapsamında gerçekleşen ihlallerin soruşturma dışında tutulması önemli bir sorun oluşturmuştur.³³

Kosova'da ekonomik anlamda da savaş sonrası arzu edilen yeterlilik sağlanamamıştır. Kişi başına düşen gelirin 1100 dolar seviyesinde olduğu ülkede, savaş sonrası gelen bağışlar sayesinde GSYİH'sı artmıştır ancak üretimin olmadığı ülkede işsizlik had safhalara (bazı bölgelerde % 70 civarındadır) ulaşmıştır. Yüksek işsizlik oranlarının önemli bir kısmını gençler oluşturmaktadır. Bu nedenle Kosovalıların üçte biri göç etmeye niyetlidir. IMF ile 18 aylık standby anlaşmasının yapıldığı ülkede ekonomik istikrarın sağlandığı söylene-mez. Ülkede 1999 sonrası başlayan yeni süreçte özellikle Almanya ağırlıklı bir rol oynamış, ilk başlangıçta Alman para birimi olan Mark, geçerli para birimi³⁴ olarak kabul edilmiştir.³⁵

Kosova'da medya organlarının sadece kendi etnik yapılarına veya dil-lerine yönelik yayın yapması, Kosova'da istenilen düzeyde çoğunluk medya-sının oluşturulmasına engel teşkil eden diğer bir durumdur. Ülkede Yeniden Yapılandırma çalışmalarının özünü oluşturan çok dilli, dinli ve etnik yapı-lı yerlerde demokrasi ve etnik toplulukların daha fazla temsil edilmesi, medya ve basın- yayın konularında entegrasyon sürecine katkıda bulunmayan bir dü-zeydedir. Özellikle Arnavutlar ve Sırp'ların dışında ülkede var olan diğer etnik gruplar da işin içine girdiğinde bu konu çok daha kompleks hale gelmektedir. Ülkede yaşayan Rom, Aşkali ve Mısırlı etnik grupların hiç basın yayın organı bulunmamaktadır. Bu nedenle UNMIK ve sivil toplum örgütlerinden bu ko-nuda destek beklenmektedir. Yine ülkede sosyal entegrasyon için çok dilliğin teşvik edilmesi, bütünleştirici bir eğitim sisteminin kurulması, anadilde eğitim ile ortak kullanılan dillerin birlikte öğrenilmesi ve kullanılmasının sağlan-ması, sivil toplum inisiyatifinin bu konuda daha çok görev üstlenmesi, Yeniden Yapılandırma çalışmaları kapsamında planlanan konulardır. Medya ve basın yayın organlarının Yeniden Yapılandırma sürecinde önce birlik ve beraberliğe ardından buna bağlı olarak hoşgörü ile barışma sürecini başlatması, ülkede etnik gruplar arasında entegrasyon sürecine katkı yapacak bir durum olarak değerlendirilmektedir.³⁶

33 İnsan Hakları Gündemi Derneği, "Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları, Bosna Hersek- Kosova- Makedonya Raporu 2010", Ekim 2010, s. 20.

34 "Kosova'da 2008 sonrası Euro resmi para birimidir.

35 İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2010, s. 6- 7, Josef Kraus, "In Ihrem Einsatz für den Europäischen Frieden Geht die Bundeswehr an ihre Kraftgrenzen", *Die Politische Meinung*, Nr. 367, April 2000, s. 48- 49.

36 <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5343/kosovada-entegrasyon-mu-asimilasyon-mu.html>, Erişim Tarihi: 7 Nisan 2010.

Gazi

Akademik
Bakış

263

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Kosova'da AGİT'in Kültürlerarası Eğitim Misyonu azınlıkların ve çoğunluğun, hoşgörü ile birbirlerinin kültürünü ve tarihini de öğrenmesi konusunda vardığı sonuçlar iç açıcı değildir. Ülkede her farklı grup eğitim ve öğretimini kendi anadilinde yapmakta, okul müfredatlarında kendi tarihlerini öğrenmektedir. Örneğin Mitroviça'daki liselerde Arnavutça dersi görülmemekte ve tarih eğitiminde "Kosova Sırbistan'a aittir" ibareleri yer almaktadır. Priştine'deki Sami Fraşer İlköğretim okulunda Türkçe eğitim görülmekte ve genelde Türk tarihi öğretilmektedir. Ülkede yaşayan diğer azınlık olan Romanlar ise sekizinci sınıf düzeyindeki lise tarih kitaplarında Romanlar için kullanılan aşağılayıcı kelimelerin düzeltilmesini, Roman kültürü, gelenekleri ve dilinin de müfredata eklenmesini talep etmektedir.³⁷

Kosova'daki dikkate değer en önemli temel sorun ülkede var olan ve yoğun bir biçimde yaşanan Arnavut milliyetçiliğidir. Ülkede var olan Arnavut milliyetçiliği, zaman zaman Kosova'nın etnik ve dini mozaigi açısından endişe verici gerginliklere yol açabilmektedir. Arnavut milliyetçiliğinin bu ülkedeki temel özelliği, Arnavutların çoğunluk olmasından ve tarihsel geçmişlerinden kaynaklanmaktadır. Kosovalı Arnavutlar çoğunluk psikolojisi içinde hareket ederek ülkenin her yerinde Arnavutça konuşulması veya Arnavut kökenlilerin resmi dairelere yerleşmesi konusunda yoğun baskı yapmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki etnik milliyetçilik Sırp unsuru da göz önüne alındığında genel bir sorundur. Mevcut çatışmaların hemen hepsi etnik motivasyondan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kurumsal inşa sürecinde, çatışma sonrası güvenin tesis edilmesi, devlet kurumlarının temel olarak oluşturulması, Yeniden Yapılandırmanın temelini oluşturan tüm unsurların başarılı ile uygulanması olumsuz etkilenmektedir.

Ülkenin çok dilli, dinli, kültürlü yapısının korunması ve birleştirici üst Kosova kimliği üzerinden kurumsal inşa süreci bu nedenle yetersiz kalmaktadır ve istenen düzeye gelememektedir. Her grup kendi kimliği etrafında hareket etmekte ve ülkede baskın Arnavut milliyetçiliğinin otoriterliğine tepki ortaya koyarak, bu durumu kabul etmek istememektedir. Buna 1999 sonrası mültecilerin geri dönüşleri konusunda yaşanan sıkıntılar ve baskılar da eklenince, ülkede kurumsal inşa süreci tamamlanamamaktadır. Bu durum uluslararası toplumun kriz çözme retoriğini de boşa çıkartmaktadır

Sonuç

Kosova, Soğuk Savaş ortamının sona ermesi sonrası ortaya çıkmış olan dünyanın en yeni ülkelerinden biridir. Ülkede tarihsel olarak yaşanan etnik merkezli sorunlar ve çatışmalar, 1999'da uluslararası toplumun "İnsani" askeri müdahalesi sonrası bölgesel olarak Balkanları etkileme kapasitesine sahip bir sorun olma yönü nedeni ile Yeniden Yapılandırma modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Bu modelin başarılı bir şekilde yürütülmesi için verilen 13 yıllık yoğun inşa sürecine ve çatışma ortamının sağlıklı bir huzur ortamına dönüştürülmesi ça-

37 http://www.osce.org/search/apachesolr_search/kosova?page=3,Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2011.

balalarına karşılık, istenen başarı düzeyini yakaladığını söylemek zordur.

Askeri- siyasi- yönetsel- ekonomik ve sosyo kültürel ayakları olan Yeniden Yapılandırma çalışmalarında Haziran 1999 sonrası başlayan ve günümüze kadar devam eden süreç, Kosova'nın bağımsızlığı sonrasında da istenen düzeyde başarı sağlayamamıştır. Bu başarısızlığın ve ülkede uluslararası toplumun bekle gör politikası takip etmesinin temel nedeni, iki büyük milliyetçi projenin çatışmasıdır. Ayrıca 1999 sonrası Arnavut milliyetçiliğinin Arnavut kimliği temelinde histerik bir biçimde geçmiş dönemlerde yaşadıkları acı deneyimler nedeni ile egemen güç olarak ülkede tek söz sahibi olma arzudur.

Yeniden Yapılandırma anlamında uluslararası toplumun Kosova tecrübesi karmaşık barış görevlerinin aynı anda kolayca takip edilemeyen ve çatışmaya sebep olabilecek farklı yönlerinin olduğunu göstermektedir. Uluslararası toplumun Kosova'da karşılaştığı en büyük problemlerden biri Kosova devletinin hızla tanınmışlığı artsa bile tarihsel ve etnik- dini olarak ülkenin en büyük açmazı olan Sırlarla ve Sırbistan ile sorunlarını halletme potansiyelinin zayıf olmasıdır. Sırbistan, milli bir gurur konusu olarak gördüğü Kosova için AB ile olan ilişkilerinde de koşul olmasına rağmen olumsuz tutumunu sürdürmektedir. Kosova'nın kuzeyinde yaşayan Sırlar ise Sırbistan ile özel ilişkileri çerçevesinde Kosova devletinin otoritesini tanımamakta ve bundan sonrasında da tanıma konusunda olumlu bir tavır içine girmeyeceklerini belirtmektedir.

Uluslararası toplum ise başlattığı ve yürütmeye çalıştığı Yeniden Yapılandırma modeli çerçevesinde ülkenin içinde bulunduğu etnik temelli durumun çözümü konusunda özerklik de dahil çeşitli açılımlar yapılması noktasına gelmiştir. Ancak 1999'dan beri emek verdikleri ve Yeniden Yapılandırmanın da amacına taban tabana zıt olan ülkenin bölünmesine kesin olarak karşı çıkarken, Sırbistan'ın da Kosova konusunda küçük düşürülmemesine çalışmaktadırlar.

Yeniden Yapılandırmanın en önemli ve öncelikli sacayağı olan çatışma sonrası güvenli ve huzurlu bir ortam yaratılması, günümüzde de devam eden olaylar dikkate alındığında sağlanamamıştır. Yine Yeniden Yapılandırmanın önemli alanlarından olan devlet ve kurumların inşaa süreci de, kuzeyde yaşayan Sırların devlet ve hükümet otoritesini şiddetle reddetmesi nedeni ile tam olarak tamamlanamamıştır. Ekonomik ve sosyo kültürel alanlarda da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve Arnavut milliyetçiliğinin baskın otoriterliği dikkate alındığında istenen düzeyde bir ilerleme söz konusu değildir. Özellikle ülkede baskın Arnavut milliyetçiliği ve egemen gücü, sadece Sırlar için değil Türkler- Romanlar- Aşkaliler ve Mısırlılar gibi diğer azınlıklar içinde kaygı verici düzeydedir.

Kosova'da gerek şahıslar gerekse devlet için hukuk ve kanun düzeni istenildiği gibi oluşturulamamıştır. Kosova'da iç güvenliği derhal tesis edecek askeri polis, örgütlü sivil polis, yargı ve zabıta kurumları zayıf kalmıştır ve en önemlisi ülkenin bütününde denetim yapamamaktadır. Suç örgütleri ile mü-

Gazi

Akademik
Bakış

265

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

cadele, etnik husumet, yeni demokratik düzenin muhalifi olan aşırı milliyetçilik devam etmektedir. Bunun önlenmesi için KFOR birliklerinin iç güvenlik ve asayiş konusunda uluslararası makamlara daha yüksek seviyede destek olması gerekmektedir.

Bölgedeki çalkantıların ve etnik kimlik mücadelelerinin devam edeceği tahmin edildiğinden milliyet ve dini kökenine bakılmadan bütün vatandaşlar için AB yolunda bireyleri/ grupları birbirine yakınlaştırmak için uluslararası komiteler oluşturmak çabaları devam edecektir. Ancak özellikle Kosova hükümetinin kuzeyde otoritesini tam olarak tesis etmek için devam edeceği şiddet, aynı şekilde karşılık bulacaktır ve bu nedenle KFOR- EULEX gibi Yeniden Yapılandırma birimleri kontrolü bırakmayacaktır. Ancak her halükarda ülkenin istenen siyasi- askeri- idari ve sosyo kültürel düzeye gelmemesi, Kosova özelinde temel olan etnik milliyetçilik nedeni ile Yeniden Yapılandırma için farklı ve Sırları memnun edecek düzenlemeler yapılması ile aşılabilecektir. Bu da uluslararası toplumun karmaşık ve çok boyutlu Kosova sorununu, Batı Balkanların da istikrarını göz önünde bulundurarak ve ülkedeki etkinliğini devam ettirerek olabilecektir. Yeniden Yapılandırma modeli çerçevesinde devam ettirilecek olan bu süreç, uluslararası toplumun istediği düzeyde olmasa da her iki taraf arasında katalizör rolü olarak hizmet edecektir.

Ancak temelde Yeniden Yapılandırma modeline müdahaleci yönü olan tarafları ile bakıldığında, bu modelin özellikle çok etnik ve dini yapıları bölgelerde tam anlamı ile başarılı bir şekilde uygulanmasının zor olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu modelin varlığı devam ettirilse bile ya içeriğinin değiştirilmesi ya da yaptırım mekanizmalarının daha yoğunlaştırılması gerektiği söylenebilir. Kosova'nın işleyen bir demokrasi haline gelmesi, ekonomisi, suçla mücadele kapasitesi, merkezi ve yerel idaresiyle kendi ayakları üstünde duran bir ülke olabilmesi için uluslararası desteğin sürdürülmesi gerektiği ortadadır. Kosova'nın istikrarı ve huzuru, Balkanların istikrarı ve huzuru anlamına gelmektedir.

Kaynaklar

ARI, Tayyar- Pirinççi Ferhat, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt: 3, Sayı: 1, 1- 30 Mayıs 2011, s.1- 30.

BASKIN, Mark, "Post-Conflict Administration and Reconstruction", *International Affairs*, Volume 79, Number 1, January 2003, ss. 161-170.

BENNET, Alvin Leroy - OLİVER, James K., *International Organizations: Principles and Issues*, Prentice Hall, New Jersey, 2002.

COŞKUN, Demirtaş Birgül, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 27, Güz 2010, ss. 51- 86.

HİLL, Christopher and SMİTH Karen, *European Foreign Policy*, Key Documents Routledge, London and Newyork, 2000.

HUNGTİNGTON, Samuel, *Medeniyetler Çatışması*, Der: Murat YILMAZ, Vadi Yay., İstanbul, 1996.
İnsan Hakları Gündemi Derneği, "Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları,

Görüş

Akademik
Bakış

266

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Bosna Hersek- Kosova- Makedonya Raporu 2010", Ekim 2010.

KARPAT, Can, "Ötekiler: Arnavut Olmayanların Kosovası", AIA Türkiye ve Balkanlar Masası, Özel Notlar, 2010.

KAY, Sean, "NATO, The Kosovo War and Neoliberal Theory", *Contemporary Security Policy*, August 20004, Vol: 25, No: 2, s. 252- 279.

KRAUS, Josef, "In Ihrem Einsatz für den Europäischen Frieden Geht die Bundeswehr an ihre Kraftgrenzen", *Die Politische Meinung*, Nr. 367, April 2000, ss. 46- 50.

RODMAN, Peter, "The Fallout from Kosova", *Foreign Affairs*, Vol: 78, No: 4, July-August, 1999, ss. 45- 51.

SLOAN, Elinor C., *Bosnia and New Collective Security*, Westport, Praeger Publishers, 1998.

İnternet Kaynakları

-Johan Hamre and Gordon Sullivan, "Toward Post Conflict Reconstruction" <http://www.twg.com/02autumn/hamre.pdf>, Johan ",Erişim Tarihi: 9 Eylül 2009.

-World Bank, "Post Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank", http://www.publications.worldbank.org/catalog/content-download?revision_id=334431,Erişim Tarihi: 8 Ocak 2009.

-World Bank, : "Conflict Resolution", <http://www.worldbank.org/wbi/communityempowerment/Modules/ConflictConsensus.html>,Erişim Tarihi: 8 Mart 2010.

-"KFOR Kuzey Kosova Sınırında Kontrolü Ele Aldı", <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/07/29/feature-02>, Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2011.

-"Kosova'da Entegrasyon mu Asimilasyon mu?", <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5343/kosovada-entegrasyon-mu-asimilasyon-mu.html>, Erişim Tarihi: 7 Nisan 2010.

-"EULEX Kosova'da Göreve Başladı", <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2008/12/10/feature-01>, Erişim Tarihi: 8 Mart 2010.

-"Kosova Yeniden Yapılanıyor", <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3157841,00.html>, Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2011.

-"Kosovo Non-majority Communities Within the Primary and Secondary Educational Systems", http://www.osce.org/search/apachesolr_search/kosova?page=3,Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2011.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>,Erişim Tarihi: 15 Ekim 2009.

-"UN Security Council- Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo"<http://www.unmiconline.org/SReports/S2011514.pdf> , s. 8- 9,Erişim Tarihi: 10 Eylül 2011.

-TÜRBEDAR, Erhan, "Sırbistan Kosova Siyasetini Sorguluyor", 26 Eylül 2011, <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5011>,Erişim Tarihi: 29 Eylül 2011.

-"Kosova'nın Bölgesel Temsili Konusunda Anlaşma Sağlandı", <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2012/02/25/feature-01>,Erişim Tarihi: 1 Mart 2012.

-"PROGONOTİ, Erjada, "Kosova Kargaşasında: 'Cui Prodest' <http://www.usgam.com/index.php?l=800&cid=540&bolge=11>,Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012.

Görüş

Akademik
Bakış

267

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

-PROGONOTİ, Erjada, “Sırbistan Seçimleri: Kosova’da Yüksek Gerilim”, <http://www.usgam.com/index.php?l=800&cid=602&bolge=0&konu=>, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012.

-“EULEX”, <http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/whatisEulex.php>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2010.

- “Facts and Figures”, NATO, <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2011.

- “Sırbistan’da Artık AB Üyeliğine Aday”, *Milliyet*, 2 Mart 2012.

Gazi

Akademik
Bakış

268

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012